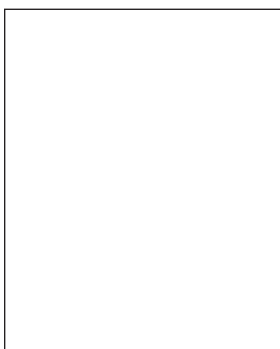

Ny rättshjälpslag och försäkring

av jur.kand. **Maria Sandberg**

Statens besparingsiver har nu fått genomslag även på rättshjälpens område. Den nya lagen, SFS 1996:1619 – Rättshjälpslag, innebär bl.a. att rättshjälpens gör subsidiär till rättsskyddsförsäkringarna.¹

Lagen kommer att träda i kraft den 1 december 1997 och ersätter nuvarande rättshjälpslag SFS 1972:429 (RHL).

Maria Sandberg

1. Inledning

Nuvarande rättshjälpslag har, sedan den trädde i kraft 1 juli 1973, utretts och ändrats åtskilliga gånger.

I juni 1993 gav dåvarande chefen för Justitiedepartementet, efter regeringens bemyndigande, en särskild utredare i uppdrag att se över rättshjälpslagen (dir. 1993:77). Utredningen lade i augusti 1995 fram betänkandet *Ny rättshjälpslag och andra bestämmelser om rättsligt bistånd* (SOU: 1995:81).

Syftet med utredningen var att föreslå ändringar, som skulle leda till kostnadsbesparingar, förenklingar av systemet och en ökad överskådlighet samtidigt som man skulle bibehålla rättshjälpens grundläggande syfte – att utgöra ett yttersta skyddsnät för dem som inte kan få rättsligt bistånd på annat sätt.

Avsikten med denna artikel är att något beröra gällande rättshjälpssystem samt kommentera den nya rättshjälpslagen och dess inverkan på försäkringsområdet.

2. Det svenska rättsläget idag

2.1 Rättshjälp

Det finns fyra olika former av rättshjälp enligt rättshjälpslagen (RHL):

- allmän rättshjälp (6-34§§)
- rättshjälp åt misstänkt i brottmål (35-40§§)
- rättshjälp genom offentligt biträde (41-45§§)
- rådgivning (46-48§§)

¹ Artikel baseras på artikelförfattarens examensarbete vid Juridicum, Stockholms Universitet HT 1996, Ny rättshjälpslag och försäkring.

Den nya lagen omfattar endast rådgivning och vad som idag heter allmän rättshjälp.

Med *rådgivning* enligt RHL förstås rådgivning och därmed jämförlig åtgärd i rättslig angelägenhet under högst en timme. Rådgivning kan lämnas till såväl fysiska som juridiska personer och är inte begränsad till något visst område. Rådgivning kan sålunda lämnas inom tillämpningsområdet för samtliga rättshjälpsformer.

Allmän rättshjälp kan lämnas fysisk person och dödsbo. Till skillnad från rättshjälp åt misstänkt i brottmål och rättshjälp genom offentligt biträde har någon klar avgränsning av tillämpningsområdet inte skett beträffande allmän rättshjälp. Sådan rättshjälp kan i princip lämnas i samtliga rättsliga angelägenheter som faller utanför tillämpningsområdet för de två nyss nämnda rättshjälpsformerna. Även vissa övriga rättsliga angelägenheter har undantagits från tillämpningsområdet för den allmänna rättshjälpen – se 8§ RHL.

För att fysisk person skall kunna beviljas *allmän rättshjälp* skall tre förutsättningar vara uppfyllda:

- ärendet för vilket han söker rättshjälp skall avse en *rättslig angelägenhet*
- han skall ha *behov* av allmän rättshjälp
- hans beräknade *årsinkomst får ej överstiga sju basbelopp*.

2.1.1 Rättslig angelägenhet

Termen rättslig angelägenhet har tagits in i rättshjälpslagen för att markera att rätten till allmän rättshjälp inte är begränsad till ärenden som handläggs inför domstolar och andra myndigheter utan även gäller för utomprocessuella ärenden eller i ärenden som handläggs av skiljemän.

2.1.2 Behov av allmän rättshjälp

Den rättssökandes behov av rättshjälp bedöms med utgångspunkt ifrån hans behov av någon eller några av följande förmåner:

- biträde
- bidrag till sina kostnader. Med den rättssökandes kostnader avses de kostnader som den rättssökande enligt allmänna regler i första hand är skyldig att betala själv eller solidariskt med annan. Den allmänna rättshjälpen omfattar dock inte den betalningsskyldighet som den rättssökande kan åläggas för motpartskostnader.

2.1.3 Behov av biträde

I de flesta fall är behovet av biträde den främsta anledningen till att allmän rättshjälp söks. Behovet av biträde bedöms olika beroende på hur den rättsliga angelägenheten skall handläggas.

De frågor som ställs är:

- kan den rättssökande själv ta tillvara sin rätt?
- kan den rättssökande ta tillvara sin rätt på annat sätt t.ex. genom någon annan form av rättshjälp?
- kan behovet av hjälp tillgodoses genom rådgivning enligt RhjL eller genom att ärendet hänskjuts till allmänna reklamationsnämnden eller någon annan nämnd där förfarandet är gratis?

Allmänt kan man säga, att om ärendet har hänskjutits till allmän domstol i en tvist, så anses behov av juridiskt biträde föreligga.

2.1.4 Sökandens ekonomi

För att fysisk person skall beviljas allmän rättshjälp gäller bl.a. att hans beräknade årsinkomst inte får överstiga ett belopp som motsvarar sju gånger det basbelopp som gällde året innan rättshjälp begärs. Vid beräkningen av årsinkomsten skall underhållsskyldighet för barn och maka, förmögenhetsinnehav och andra särskilda omständigheter som kan inverka på betalningsförmågan beaktas.

2.1.5 Begränsningar

Enligt 8§ RHL gäller vissa begränsningar. Bl.a. beviljas inte allmän rättshjälp för näringsidkare i angelägenhet som uppkommit i hans näringsverksamhet, inte heller för fastighetstvister eller för den som ej har befogat intresse av att få sin sak behandlad.

2.2 Rättsskyddsförsäkring

Rättsskyddsförsäkring ingår hem-, villahem- och motorfordonsförsäkring. Alltsedan dess införande har rättsskyddet i Sverige varit subsidiärt i förhållande till rättshjälpen.

Idag är rättsskyddsvillkoret i princip likartat utformat hos försäkringsbolagen – bara detta pekar på rättsskyddets särart. Anledningen torde vara det faktum att bolagen i slutet av 1970-talet och början av 1980-talet uppmuntrades av myndigheter och konsumentföreträdare att utarbeta gemensamma villkor. Motivet var att konsumenten skulle erhålla trygghet.

Rättsskyddsförsäkringen är en *ren kostnadsförsäkring* som har till uppgift att hjälpa de försäkrade att ta tillvara sina *rättsliga intressen*. Detta innebär dock inte att den försäkrade får dra på sig större rättegångs- och advokatkostnader än vad som är normalt vid liknande mål. Rättsskyddsförsäkringen får inte vara en anledning till att tvisten eller målet sväller ut över sina bräddar och antar orimliga proportioner. Därför framgår det av villkoret att försäkringen lämnar ersättning för nödvändiga och skäliga kostnader.

Rättsskyddet i hem- och villahemvillkoret gäller de försäkrade i deras egenskap av privatperson för tvist som kan prövas av tingsrätt, fastighetsdomstol, Statens VA-nämnd eller vattendomstol eller som efter sådan domstols prövning kan prövas av hovrätt eller Högsta domstolen. Försäkringen gäller också för resning i mål enligt ovan, dock endast om resning beviljas.

Genom denna ordalydelse undantas såle-

des tvister som skall prövas i en annan ordning t.ex. tvist som endast kan prövas av administrativa myndigheter, specialdomstolar eller allmänna förvaltningsdomstolar.

För vissa typer av tvister som skall prövas av annan instans, t.ex. arrende- och hyresnämnden, gäller försäkringen endast för sådana kostnader som uppstår efter sådan prövning dvs. om saken överklagas.

2.2.1 Begränsningar

Genom ett negativt villkorsmoment, dvs. där man talar om vilka tvister försäkringen *inte* gäller för, framkommer försäkringens omfattning i övrigt..

Undantagen är bl.a. *småmål*, dvs. mål vilkas värden understiger ett halvt basbelopp (18 150 kr år 1997). Undantaget för småmål gäller dock inte om försäkringstagaren har tvist med försäkringsbolaget. Försäkringsbolagen har skapat nämnder som kostnadsfritt prövar beslut som försäkringstagarna inte är nöjda med. Man har dock åtagit sig att låta försäkringstagarna få sin rätt prövas av allmän domstol om de hellre önskar detta och därför har man gjort undantag från småmålsundantaget.

Ytterligare undantag från försäkringens omfattning är *tvist som har samband med eller aktualiserar p.g.a. äktenskapsskillnad eller upplösning av samboförhållanden*.

Som ovan nämnts gäller försäkringen den försäkrade i dennes egenskap av privatperson. Därmed undantages *tvister som har samband med den försäkrades yrkes- eller tjänsteutövning eller annan förvärvsverksamhet*.

Detsamma gäller *borgensåtaganden samt pantsättning av den försäkrade till förmån för någon i dennes förvärvsverksamhet*.

Som ett komplement till yrkesundantaget gäller försäkringen inte heller för *tvist som gäller ekonomiska åtgärder som för en privatperson är av ovanlig art eller omfattning*.

Hemförsäkringen gäller inte för tvister som rör den försäkrade i dennes egenskap av fastighetsägare.

Villahemförsäkringen gäller den försäkrade i tvister som rör den försäkrade i dennes egenskap av fastighetsägare, dock endast om tvisten rör den fastighet som står angiven i försäkringsbrevet. Här kan tilläggas att vid tvister angående s.k. dolt fel gäller försäkringen endast när omtvistat belopp överstiger ett helt basbelopp (36 300 kr år 1997).

Hem- och villahemförsäkringen gäller inte för tvister som rör den försäkrade i dennes egenskap av ägare, förare eller brukare av motordrivet fordon.

Slutligen undantas tvister som den försäkrade inte har intresse av att få behandlade.

3. Ny lag om rättshjälp – SFS 1996:1619

Den nya lagen träder alltså i kraft den 1 december 1997. De viktigaste nyheterna innebär att:

- *rättshjälpen skall vara subsidiär till rättsskyddsförsäkringen.* Regeln innebär att den som har eller borde ha haft en rättsskyddsförsäkring inte skall kunna erhålla rättshjälp, såvida ej synnerliga skäl föreligger.
- *rådgivning* blir en obligatorisk inledning till rättshjälp. Rådgivning skall kunna pågå i upp till två timmar.
- *tillämpningsområdet för rättshjälpen förändras.* Rättshjälp skall inte ges i enklare ärenden om äktenskapsskillnad och underhåll, utan det skall krävas *särskilda skäl* för att rättshjälp skall kunna utgå för dessa typer av ärenden.
- *inkomstgränsen för rätt att erhålla rättshjälp skall sänkas* från 253 400 kr till 210 000 kr/år.
- *avgiftssystemet förenklas.* Rättshjälpsavgiften utgör en viss procentuell andel av biträdeskostnaderna. Procentandelen skall variera efter den rättssökandens inkomstförhållanden. För att öka kostnadsmedvetan-

det hos den rättssökande skall denne betala avgiften fortlöpande under ärendets gång.

- *biträdesersättning* skall utgå maximalt med 100 000 kr inkl. moms. Under vissa förutsättningar skall dock detta tak kunna överskridas.
- *utredningskostnader* ersätts upp till 10 000 kr.
- Avgörande för om rättshjälp skall beviljas överhuvudtaget är *behovet av biträde*.

Den ekonomiska konsekvensen av utredningens förslag är enligt utredningens beräkningar att samhället kan spara uppskattningsvis 210 miljoner kr varje år, varav 175 miljoner på grund av att den allmänna rättshjälpen görs subsidiär till rättsskyddet.

Statens kostnader för allmän rättshjälp budgetåret 1993/94 uppgick till 337 miljoner kronor och gällde nästan 60 000 ärenden. Genom rättsskyddsmomentet i hem- och villaförsäkringen betalades 1993 sammanlagt 141 miljoner kronor ut i ersättning från försäkringsbolagen i 12 100 ärenden. Till detta kan läggas ärenden som täcks av rättsskyddsförsäkringen för fritidshusägare och rättsskyddet i motorfordonsförsäkringar.

Det är viktigt att poängtera att förslaget att göra rättshjälpen subsidiär till rättsskyddsförsäkringar inte innebär att till försäkringsbolagen överföra ansvar på områden som inte redan täcks av rättsskyddsförsäkring dvs. utgångspunkten bör vara de existerande försäkringsvillkoren.

Ca 30 000 av de 60 000 rättshjälpsärendena skulle överföras till rättsskyddet vilket – enligt försäkringsbolagen – skulle medföra en premieökning på ca 5% eller 45 kr per år för hemförsäkring respektive 3% eller 85 kr per år för villahemförsäkringen. Totalt skulle kostnader för rättsskyddsdelen uppgå i genomsnitt till 75-125 kr i hemförsäkringen samt 175-245 kr i villahemförsäkringen.

Innan den nya lagen kommenteras skall i det följande kortfattat redovisas förhållandet

rättshjälp och rättsskyddsförsäkring i övriga världen.

4. Rättsskydd och rättshjälp utanför Sverige

I Sverige ingår rättsskyddet för konsumenter idag som en del av en pakettlösning och kan inte tecknas separat eller väljas bort.

4.1 Danmark

I Danmark är förhållandet mellan rättsskydd och rättshjälp omvänt mot förhållandena i Sverige. Den 15:e augusti 1988 ändrades rättshjälpen så att rättsskyddet blev primärt i förhållande till den statliga rättshjälpen – *fri process*. Rättsskyddet utvidgades dock inte till att omfatta alla ärenden som rättshjälp beviljades i, utan det primära ansvaret gäller endast i de fall som fanns och finns i försäkringsvillkoren. De farhågor försäkringsbolagen hade om en ”omkostnadsboom” förverkligades aldrig.

De danska försäkringarna är, liksom de svenska, uppbyggda som pakettlösningar och rättsskyddet ingår obligatoriskt. Även rättsskyddsvillkoren är likartade – försäkringen täcker rättegångskostnader som uppstår vid privata tvister som kan prövas av domstol eller skiljemän.

I Sverige säger vi att försäkringen gäller om man *anlitat ombud*. Danskarna har som krav att ansökan om rättsskydd skall ske via *advokat som åtagit sig uppdraget*

4.2 Finland

Hos vissa bolag ingår rättsskyddet obligatoriskt i en pakettlösning, medan det hos andra bolag får tecknas som ett tillägg eller helt separat.

Rättsskyddsvillkorens centrala begrepp hos de olika bolagen är dock lika – dessa ändrades den 5:e april 1994 med hänsyn till EU-direktiven på rättsskyddsområdet.

Innehållet i de finska villkoren överensstämmer i vissa delar de svenska men det finns även skillnader. Den mest markanta skillnaden torde vara att de finländska villkoren inte omfattar motpartens rättegångskostnader.

4.3 Nederländerna

Rättsskyddsförsäkringen i Nederländerna är huvudsakligen ett ”serviceavtal”, dvs. rättsskyddet utförs av specialister som är anställda av bolaget men utgör en egen enhet. Det finns ett alternativ till dessa specialister och det är en oberoende rättshjälpsanstalt. Denna är dock inte subventionerad av staten så det rätta ordet vore snarare rättsskyddsanstalt.

Rättsskyddsförsäkringen kan både tecknas som en separat försäkring och som ett tillägg till befintlig försäkring. Detta beror på vilket bolag som marknadsför försäkringen samt vilken typ av försäkring det gäller. Trenden är dock en utveckling mot kombinerade pakettlösningar.

Huvudundantagen i villkoret är skilsmässa och tvister som har samband med äktenskapsförhållanden t.ex. bodelning, vårdnad, underhåll mm. Andra undantag är skatterättsliga processer, konkurser och uppsåtliga tvister.

Bolagen har olika maxersättningsbelopp för beviljat rättsskydd. En del bolag har inget tak utan försäkringen gäller obegränsat (!). Detta kan dock bero på följande:

En del försäkringsbolag säljer bara rättsskyddsförsäkringar. De bolagen anlitar specialister, som har att tillämpa försäkringsvillkoret och ge juridisk rådgivning samt biträda den försäkrade i rättsliga tvister som faller inom försäkringsvillkoret.

De bolag som erbjuder andra försäkringar förutom rättsskydd är skyldiga enligt lag att separera rättsskyddet från den övriga verksamheten.

Den statliga rättshjälpen har inget som helst samband med rättsskyddet. En försäk-

ringstagare som är berättigad till statlig rättshjälp får själv välja vilket system han vill utnyttja – rättsskyddet i sin försäkring eller den statliga rättshjälpen. Försäkringsbolaget hänvisar inte den försäkrade till att nyttja statlig rättshjälp, vare sig i första eller andra hand. I försäkringsvillkoret står det dock att om den försäkrade beviljats rättsskydd/rättshjälp någon annanstans, så kan han inte utnyttja rättsskyddet.

4.4 England

Rättsskyddet ingår inte automatiskt i hemförsäkringens grundskydd, utan tecknas antingen som ett tillägg till denna eller som en separat försäkring. Premierna för rättsskyddet är relativt höga, vilket har lett till att teckningen är dålig – endast ca 10 miljoner, eller 7%, har någon form av rättsskydds-försäkring (jfr Sverige där uppskattningsvis 95% av befolkningen har hem-/villahemförsäkring). Engelsmännen förlitar sig på den statliga rättshjälpen eller väljer att själva bekosta en process.

På senare tid har dock intresset för en rättsskydds-försäkring ökat då den statliga rättshjälpen har inskränkts.

Rättsskyddet omfattar kostnader som drabbar den försäkrade eller dennes familj, om dessa hamnar i en rättslig process som omfattas av försäkringen.

Notera att försäkringsbolagen har vissa kriterier som den sökande måste uppfylla för att rättsskydd skall beviljas. Detta kallas ”*reasonable prospects of success*”. De flesta bolag förbehåller sig dessutom rätten att återta beviljat rättsskydd, om en godtagbar uppgörelse inte är möjlig eller om försäkringstagaren nekar att godta ett förslag utan anledning.

De flesta bolag skriver inte egna rättsskyddsvillkor utan tecknar avtal med specialiserade rättsskydds-försäkringsbolag. Dessa bolag utformar och handlägger försäkringarna, men arbetar under ett moderbolag som svarar ut mot kunderna för rättsskyddets omfattning och utövande. Moderbolagen i sin tur kan

delegera denna uppgift samt återförsäkra sig beträffande större rättsskyddsmål (t ex läkemedelsmål).

4.5 Jämförelse med Sverige

Det finns två särdrag vad det gäller den svenska rättshjälpen. Dels har Sverige endast en form av allmän rättshjälp, oavsett om den handläggs i domstol eller inte, dels täcker de svenska rättsskydds-försäkringarna ett större område och har en större spridning än rättsskydds-försäkringar i de flesta andra europeiska länder.

I andra stater är rättshjälp uppdelat i en *processuell* och en *utomprocessuell* hjälp. Den processuella är som regel statlig, medan den utomprocessuella är statlig eller kommunal. Den utomprocessuella hjälpen är ofta begränsad och kan många gånger jämföras med vårt rådgivningsinstitut.

I alla stater finns en gräns för hur mycket den rättssökande som mest får tjäna för att vara berättigad till rättshjälp. Denna gräns ligger ofta mycket lågt och rättshjälp ses många gånger som *en form av socialhjälp till dem som har det allra sämst ställt*.

Huruvida den rättssökande får betala *avgift* eller inte varierar från land till land. Likaså är förhållandena varierande beträffande huruvida rättshjälpen omfattar motparts-kostnader eller ej.

Det andra särdraget är som sagt det svenska försäkringssystemet. Ca 95% av dem som bor i Sverige omfattas av ett försäkringsskydd. De hemförsäkringar, som förekommer på marknaden, innehåller en rättsskydds-försäkring.

Något att observera är att statlig rättshjälp reglerades i lag i många europeiska städer först under 1980-talet. Sverige kan således sägas vara en pionjär på området. Ofta förmedlas rättshjälpen genom frivilliga organisationer, som kan bistå med rådgivning och i vissa fall vara den rättssökande behjälplig med biträde.

I Sverige gäller beviljad rättshjälp för alla instanser. Avräkning görs när ärendet vunnit laga kraft. En jämförelse med England visar att där är de som är avgiftsskyldiga, dvs. de som inte erhåller helt avgiftsfri rättshjälp, skyldiga att betala rättshjälpsavgift en gång i månaden under en period av två och ett halvt år, vilket är den normala handläggningstiden för ett ärende. Detta är engelska statens sätt att öka kostnadsmedvetandet hos dem som beviljats allmän rättshjälp.

Rättshjälpsformen *rådgivning* beviljas i Sverige till dem som har behov av detta, utan hänsyn till inkomst. Den rättssökande har rätt att till en kostnad motsvarande den timtaxa Domstolsverket tillämpar, dvs. 1 004 kr inkl. moms, erhålla en timmes rådgivning.

I England lämnas allmän rådgivning endast till dem som erhåller helt fri rättshjälp.

I Europa har arvoden tidigare dömts efter de riktlinjer svenska domstolar söker tillämpa, dvs. man söker ett normalarvode att utgå ifrån. I många länder t.ex. Finland, Tyskland och England finns ett system med differentierade taxor. I Nederländerna bedöms arvodet efter två kriterier: dels finns en ”klumpsumma” som har uträknats för vissa typer av mål – ett slags normalarvode –, dels beaktar man advokatens nedlagda tid och skicklighet.

I det stora hela kan man nog påstå att det nu gällande svenska skydds nätet vad gäller statlig rättshjälp är ett av de mer omfattande.

5. Synpunkter från remissinstanserna

Regeringen har i lagrådsremissen sagt att det är en komplikation med två parallella system – rättshjälpen och rättsskyddet. Det sofistikerade avgiftssystemet inom rättshjälpen sätts ur spel genom att avgifterna delvis täcks av rättsskyddet. Detta innebär att den enskilde inte får tillräckliga incitament att hålla nere kostnaderna. Den främsta anledningen till

förändringen är naturligtvis de kostnadsbesparingar staten förväntar sig.

En förutsättning för att göra rättshjälpen subsidiär till rättsskyddet är att förmånerna i de båda systemen är likvärdiga samt att försäkringsteckningen är god.

Sveriges Försäkringsförbund har framfört följande synpunkter: Försäkringsbolagen kan inte garantera att rättsskyddet i framtiden kommer att finnas kvar i hem- och villahemförsäkringspaketen. Några gemensamma utfästelser om detta kan inte göras. Försäkringsvillkor utformas inte längre genom branschsamarbete. Detta beror bl.a. på den nya konkurrenslagen och på att konkurrensen har ökat mellan försäkringsbolagen under det senaste decenniet. Bolagen önskar alltmer profilera sig, vilket bl.a. kan göras genom att de ändrar villkoren och erbjuder en lågprisprodukt med endast ett basskydd.

I och med vårt inträde i EU påverkas den svenska försäkringsmarknaden idag i allt större utsträckning av utländska försäkringsbolag som vill in på marknaden. Dessa bolag har sällan paketförsäkringar av den typ som är utmärkande för svensk försäkring, och framförallt innehåller dessa sällan rättsskydd. I stället får rättsskyddet tecknas separat som ett tillägg. En sådan ordning kan leda till att de mest tvistbenägna skaffar sig skyddet – ett sk *motorval*. Detta kan i sin tur medföra att rättsskyddsförsäkringen blir dyrare och att anslutningsgraden blir lägre.

Bolagen har vidare anfört att det i dag pågår ett omfattande utredningsarbete om försäkringsbolagen skall överta eller utöka sitt ansvar på olika områden, som idag har karaktär av socialförsäkring t.ex. inom trafik, sjuk- och hälsovård. Om dessa ändringar görs kan detta leda till att premierna höjs, så att många inte skulle ha råd att teckna försäkring.

Sveriges Advokatsamfund avstyrker i sitt remissyttrande förslaget att rättshjälpen skall överföras till rättsskyddsförsäkring. Den avgörande invändningen är att staten avbördar

sig ansvaret för den enskildes skydd i rättsligt hänseende. Avsaknaden av garantier från försäkringsbolagen när det gäller omfattningen av rättsskyddsförsäkringar innebär att den enskilde rättssökande utlämnas åt försäkringsbolagen. Grunden för försäkringsbolagens agerande i dessa frågor blir, enligt advokatsamfundet, huruvida verksamheten är ekonomiskt intressant för bolagen som inte styrs av en samhällelig omsorg om medborgarna, utan är en affärsverksamhet som har ekonomiska intressen att ta hänsyn till. Detta kan medföra rättsförluster för den enskilde. Medborgarnas rättmätiga krav på ett rättsväsende som garanterar rättssäkerhet för alla, får aldrig ifrågasättas. Advokatsamfundet menar vidare att den osäkerhet det innebär att flytta över ansvaret till försäkringsbolagen strider mot Europarådets resolution 78(8), vari framhålls att staten har ansvar för den rätt till rättshjälp som följer av artikel 6 i europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna.

Borde ha-regeln

Regeringens förslag innebär att den som har en rättsskyddsförsäkring som täcker den aktuella angelägenheten inte skall få rättshjälp. Inte heller den, som med hänsyn till sitt försäkringsskydd i övrigt eller sina ekonomiska och personliga förhållanden *borde ha* haft en rättsskyddsförsäkring, skall kunna få rättshjälp. Om det finns särskilda skäl skall dock den som *borde ha* haft en rättsskyddsförsäkring kunna få rättshjälp.

Denna del av förslaget har bemötts med mycken kritik. Regeringen har ändrat utredningens förslag, av vilket det inte framgick vilka omständigheter som skall beaktas vid bedömningen av om den rättssökande *borde ha* haft en försäkring. Därför har regeringen lagt till ”ekonomiska och personliga förhållanden”. Utredningen hade vidare krav på ”synnerliga skäl” – detta har regeringen ändrat till ”särskilda skäl”. I och med dessa änd-

ringar anser sig regeringen ha motverkat den kritik som förslaget mottagit.

Reformen grundar sig på att försäkringsteckningen är hög. Ett sätt att säkerställa detta är att utforma bestämmelsen så att rätten till rättshjälp knyter an till den rättssökandes försäkringsskydd i övrigt – väljer man bort rättsskyddsmomentet bör inte rättshjälp beviljas. Den som väljer att försäkra sig mot risker i övrigt bör kunna försäkra sig mot risker för kostnader i samband med rättsliga tvister. Genom en sådan reglering finns det inga skäl för försäkringsbolagen att lansera nya försäkringar utan rättsskyddsmoment. De som kan komma i fråga för rättshjälp är de som lever under sådana omständigheter att det inte är möjligt att hänvisa dem till försäkringsalternativ. Exempel på dessa är personer som inte har något hem att försäkra då de t.ex. är nyskilda, vräkta, har språkproblem eller sociala problem.

En särskild fråga är hur den föreslagna regeln skall tillämpas om den rättssökande har en försäkring som är av mindre omfattning än de som i övrigt erbjuds på marknaden. Sådan eventualitet bör, enligt regeringen, naturligtvis inte drabba den enskilde försäkringstagaren mer än i rena undantagsfall. Regeringen anser dock att risken för urholkning av innehållet i försäkringsskyddet är liten. Försäkringsbolagen står under kontroll av Finansinspektionen, som har att tillse att bolagen inte tillhandahåller oskäliga villkor och skall verka för en sund utveckling av försäkringsmarknaden – ”sundhetsprincipen”. Försäkringsbolagens verksamhet faller dessutom under allmänna bestämmelser i marknadsföringslagen (1995:450) och lagen (1994:1512) om oskäliga avtalsvillkor i konsumentförhållanden. Det innebär att Konsumentombudsmannen kan ingripa mot otillbörlig marknadsföring och oskäliga avtalsvillkor.

Sveriges Försäkringsförbund anser att *borde ha*-regeln medför att domstolarna i framtiden kommer att få dras med gränsdrag-

ningsproblem avseende om någon borde ha haft en rättsskydds försäkring med ett rättsskyddsmoment av visst omfång eller ej. Dessutom ställer de frågan hur långt kravet skall ställas på den enskilde konsumenten vad gäller dennes kännedom om försäkringens innehåll. Skall denne förvissa sig om omfånget på rättsskyddsmomentet och jämföra detta med vad som är vanligt hos andra försäkringsgivare? Vad händer om försäkringsbolaget ändrar villkoret efter några år?

Författarens kommentar: Regeringen har sagt att man inför förändringen, skall informera allmänheten genom t.ex. massmedia. Reformen skulle innebära förenklingar och inbesparingar. Jag anser att införandet av en borde ha-regel medför motsatt effekt. Jag håller med försäkringsförbundets uppfattning att det kommer förmodligen leda till ett omfattande merarbete för domstolarna. Rent villkorsmässigt uppstår ett annat problem. Rättsskydds försäkringen har en tidskarensregel, som innebär att man t.ex. måste ha haft en liknande försäkring i två år innan tvistens uppkomst. Redan idag finns det bolag som har fråntagit vissa moment t.ex. familjerättsliga tvister. Andra bolag har som krav att man har bostadsrättstillägget för bostadsrättstvister. Detta medför problem för bedömningen huruvida liknande försäkring har funnits. Idag löses dessa från fall till fall. Regeringens tilltro till att försäkringsbolagen inte kommer att ändra rättsskyddet i någon större omfattning anser jag vara en ren utopi. Den internationella påverkan på marknaden kommer att öka de närmaste åren, vilket på sikt medför att den försäkringsmarknad vi känner idag kommer att genomgå stora förändringar.

Sveriges Advokatsamfund har i sitt yttrande framfört stor oro över vilka som skall kunna anses vara berättigade att inte ha en försäkring med rättsskydd. Man pekar på att det inte finns några absoluta garantier att försäkringsbolagen inte kommer att ändra nuvarande rättsskydds försäkring.

Om man konstaterat att en rättssökande är berättigad till allmän rättshjälp följer nästa steg, nämligen, är det rimligt att staten bidrar till kostnaderna i det enskilda fallet. Bestämningen syftar till att förhindra missbruk av rättshjälpen och att de resurser som ställs till förfogande utnyttjas effektivt och inriktas på de områden där de bäst behövs. För bedömningen kan man uppställa de krav som fanns för bedömningen om "befogat intresse" nämligen:

- möjlighet till framgång
- möjlighet att realisera anspråket
- kostnadsaspekter i förhållande till det omtvistades värde
- angelägenhetens art

Sveriges Advokatsamfund som menar att det är direkt olämpligt att överföra intresseprövningen från den enskilde rättssökandens utgångspunkt till statens.

Författarens kommentar: Idag har även försäkringsvillkoret undantag för tvister som inte kan anses ha befogat intresse – man hänvisar till rättshjälpslagens bestämmelse om detta. Inte heller hos försäkringsbolagen synes befogat intresse undantaget tillämpas i någon större omfattning i dag. Med det ökade ansvar som bolagen får genom reformen torde något liknande krav ställas även ur försäkringssynpunkt. Det ligger i försäkringstagar-kollektivets intresse att premierna hålls nere.

Övervältringen av ca 30 000 ärenden på bolagen som normalt har ca 12 000-13 000 ärenden per år innebär en markant ökad arbetsbelastning. Det ställs höga krav på handläggarna, i synnerhet när det gäller bedömning av arvodesräkningarna. Inte sällan uppstår tvister med ombuden om nödvändig- och skäligheten av uppkomna kostnader. Idag har man många gånger haft fördelen att stor del av de ärendena omfattas av allmän rättshjälp och därmed bedöms skäligheten av räkningarna av Rättshjälpsmyndigheten eller domstolarna. Denna aspekt har framförts av För-

säkringsförbundet. Regeringen anser inte att problemet torde vara omfattande då t.ex. Rättshjälpsmyndigheten har samma förutsättningar dvs. endast skriftliga handlingar att gå på vid sina ställningstaganden. Jag vill kommentera detta genom att understryka att försäkringsbolagen inte har den myndighetsstatus som tillkommer Rättshjälpsmyndigheten och domstolarna. Av egen erfarenhet synes advokater tycka sig ha större anledning att protestera när försäkringsbolagen drar ned på arvodet än när myndigheterna gör det.

En lösning är att man utformar närmare riktlinjer om vilka uppgifter försäkringsbolagen önskar för att kunna ta ställning till kostnadsräkningarna.

För att effektivt klara av den arbetsbelastning förslaget medför vore ett återinförande av den tidigare Rättsskyddskommittén, med både advokat- och försäkringsrepresentanter kanske att föredra. Av remissyttrandena framgår att båda parter ställer sig positiva till en sådan förändring av prövning av ombudsfrågor och arvoden.

Beträffande arvoden innebär reformen bl.a. att ersättning till ombud kan utgå med högst 100 arbetstimmar.

Man har bl.a. hänvisat till försäkringsbolagen maxersättning, som varierar från 75 000 kr upp till 125 000 kr. Felet med detta är att försäkringsersättningen även omfattar motpartskostnader. Dessutom är de fall, där rättshjälpsärenden uppgår till så lång tid, så få att någon större inbesparing knappast kan märkas. Kritikerna till förslaget menade att en maxgräns medförde stora problem vad gällde etik och onödiga processkostnader mm. Kritiken medförde att regeringen föreslog en ventil, som innebär att man i vissa fall skall kunna överskrida gränsen.

När ersättning utgår ur rättsskyddet sker det med den timkostnadsnorm som är aktuell. Även om villkoret ger visst utrymme att frånga timkostnadsnormen i nedsänkande riktning har det mig veterligen aldrig tillämpats.

1995 infördes nya regler angående ersättning till ombud. Reformen vidhåller den ändring som påbörjats och understryker att man skall kunna frånga timkostnadsnormen om den skicklighet och den omsorg som uppdraget utförts med eller andra omständigheter av betydelse ger anledning till detta. Arvodet skall både kunna höjas och sänkas.

En frångång från timkostnadsnormen till en mer flexibel bedömning med hänsyn till ovan nämnda kriterier vore kanske att föredra även när det gäller rättsskydd.

Till rättshjälpsbiträde kan idag förordnas advokat, biträdande jurist på advokatbyrå eller annan som är lämplig för uppdraget. Utredningen föreslog att den som förordnas till rättshjälpsbiträde som huvudregel skall vara advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå. Andra skall endast kunna komma ifråga om de, genom stora kunskaper på något särskilt område, kan medverka till att en angelägenhet behandlas på ett bättre och mer effektivt sätt än av en allmänpraktiserande advokat. Utredaren anför bl.a. att det beträffande advokater och biträdande jurister finns tillsyn, kontroll och ekonomiska garantier som är uppställda till den enskildes skydd och som ytterst återgår på rättegångsbalkens regler. Förslaget har fått en massiv kritik, vilket har föranlett att regeringen istället skärper kravet på kvaliteten hos ombud över huvudtaget. Beträffande advokater har Justitiekanslern tillsyn över dessa. Detta tillsammans med reglerna om god advokatsed torde tillfredställa kvalitetskravet. Ombud enligt rättshjälpslagen utses ju av domstolar eller Rättshjälpsmyndigheten och därmed uppfylls kvalitetskravet även här.

Bolagen har alltsedan Marknadsdomstolens dom 1984 tillåtit andra än advokater och biträdande jurister på advokatbyrå att företräda försäkringstagarna. Trots att prövning sker hos Försäkringsbolagens Rättsskyddsnämnd (FRN) har det ofta förekommit problem med jurister med egen byrå. Det finns inte samma

översyn över dessa som för advokaterna. Detta visar sig bl.a. genom att de förbinder sig på ansökan om godkännande av FRN att prövning av deras lämplighet och andra frågor rörande t.ex. arvode får prövas av FRN. Regeringen menar att det är en nackdel med en ordning, där vissa formella krav ställs på rättshjälpsbiträdet och som därmed utesluter ombud som i sig besitter goda kunskaper. Detta innebär att den rättssökande får färre personer att välja mellan när han eller hon skall välja biträde.

Det bör noteras att regeringen hänvisar till att den som finansierar en tvist genom rättsskyddsförsäkringen kan välja andra än advokater och biträdande jurister på advokatbyrå, och att detta är ett tungt skäl att inte ändra nuvarande ordning.

Här kan kommenteras att försäkringstagarna säkerligen skulle uppskatta en upphandling av ombud – både advokater, biträdande jurister på advokatbyrå och jurister med egen firma. Inte sällan får man som skadereglerare förfrågningar från kunder som undrar om de kan få förslag på ombud. Försäkringstagarens rätt till fritt val av ombud enligt lag (SFS:1993:1303) om vissa avtalsvillkor för rättsskyddsförsäkring skulle inte behöva kränkas – om försäkringstagarna har något annat förslag än de som står på listan som i övrigt uppfyller kvalitetskravet skulle de ha rätt att välja det ombudet.

6. Summering

Enligt min personliga uppfattning kommer den nya lagen definitivt att medföra större arbetsbörda för handläggarna på försäkringsbolagen samt ställas högre krav på dem. Det skräckscenario, som utmålas av vissa debattörer i frågan, tror jag dock är obefogat. Med rätt utbildning och med den samlade erfarenhet som handläggarna har av rättsskyddsärenden samt det faktum att domstolarna fortfarande kommer att bedömma kostnadsräk-

ningar (inte alla parter förliks eller godtar motpartens kostnadsräkning) kommer det förmodligen inte att uppstå något problem som vi inte har idag – det skulle i så fall vara brist på tid och ökade kostnader med medföljande premieökningar.

Värre drabbar då reformen den enskilde, vilket reformer har en tendens att göra. Jag, och många andra, anser att man har glömt bort syftet med rättshjälpen dvs. den i grundlagen upptagna principen om allas likhet inför lagen – rättsäkerhet. Det är inte riktigt att vältra över ett sådant ansvar på den privata sektorn.

Dessutom tror jag att grundstenen i reformen – rättsskyddsförsäkringen – kommer att ändra skepnad i framtiden, även om det kan dröja några år. Efter att ha tagit del av utformningen i Europa tycker jag att idén att rättsskyddet erbjuds separat av bolag, som enbart sysslar med rättsskydd, och erbjuder försäkringstagaren allt vad rättsskydd innebär: fri juridisk rådgivning (visserligen har man betalat premie men slipper ytterligare kostnader), biträde i process mm, inte vore en alltför tokig idé. Denna tanke ligger dock idag långt ifrån den svenska ”konkurrensmodellen”, där försäkringsverksamhet ej får blandas samman med annan verksamhet. De skillnader som redan föreligger idag kommer med all sannolikhet att bli fler.